

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

126:4. 2006

Bönder i svensk politik under 1900-talet

Exemplet den svenska högern

Av Fredrik Eriksson

Det finns få samhällsgrupper som har varit så politiskt framgångsrika som jordbrukarna i Sverige, Europa och Nordamerika. Jordbrukarna har i många fall lyckats skapa en politik på näringens egna villkor. Huvudfrågeställningen i denna uppsats är att försöka syntetisera hur och varför jordbrukarna lyckats skapa ett manöverutrymme i politiken. Majoriteten av jordbruken har nämligen försvunnit under 1900-talet, men detta har inte inneburit att jordbrukarnas politiska inflytande på jordbruksområdet minskat i motsvarande grad. I artikeln används den svenska högern/moderaterna som exempel på hur inflytandet skapats och yttrat sig. Den svenska högerns förflutna som jordbrukarparti är ett relativt okänt fenomen, i och med att partiet sedan 1930-talet inte har befunnit sig i jordbrukspolitikens centrum. Partiet har heller inte framstått som ett jordbrukarparti under efterkrigstiden. Inom partiet skapades dock strukturer under det tidiga 1900-talet som levt vidare fram till våra dagar. Det finns tydliga paralleller mellan det som skedde inom högern och etableringen av det nationella jordbrukspolitiska systemet.

Ett försök till periodisering

Som utgångspunkt för en periodisering av jordbrukarnas inflytande i svensk politik är representationsreformen central. 1866 års system byggde på traditionella värderingar om representation och politikens karaktär. Det var en samhällsbevarande reform med både moderatliberala och konservativa inslag.¹ Reformen skapade ett politiskt utrymme för bönderna, som snart do-

1. Göran B Nilsson, "Den samhällsbevarande representationsreformen", *Scandia* 1969, s 253.

Fil dr Fredrik Eriksson, f 1971, är forskare vid Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola. Han disputerade 2004 på *Det reglerade undantaget. Högerns jordbrukspolitik 1904–2004* och har sedan dess publicerat *Från tullstrid till baltutlämning. Ideologi, representation och konservatism i Oskarshamns-Tidningen 1888–1945*. Eriksson är för närvarande verksam inom projektet "Agrar förändring och ideologisk formering – kooperation och medborgarskap i Östersjöområdet 1880–1939".

Adress: Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola, 141 89 Huddinge

E-post: fredrik.l.eriksson@sh.se

minerade politiken i andra kammaren. Den andra centrala punkten är tullstriden 1888, vilken var ett uttryck för en aktiv jordbrukaropinion, om än inte enhetlig. Införandet av spannmålstullar var inte resultatet av samlat klasspolitiskt agerande, utan tullpolitiken var i stället uttryck för de spannmålsodlande storjordbrukarnas i slättbygderna maktställning.

Bondetåget 1914 är likaledes viktigt i och med att jordbrukarnas politiska agerande då ställdes på sin spets. Bondetågets försvarsvänlighet kan också sägas ha varit ett försvar av jordbrukets politiska ställning. Det fanns också en vilja att skapa en samlad politisk bonderörelse och i förlängningen uppkom också bondeförbundet. Jordbrukspolitiken fram till slutet av 1920-talet var egentligen en funktion av tullstriden: spannmålsodlande storjordbrukare från landets slättbygder stod mot småbrukare i skogslänen. Liberaler och socialdemokrater lyfte fram frihandelsinriktade argument mot bondeförbundets och högerens protektionistiska linje. Fram till att jordbruksregleringarna infördes från 1930 var jordbrukarnas politiska ställning omstridd. Socialdemokratin var det parti som starkast ifrågasatte jordbrukets protektionistiska agenda. Jordbruksregleringarna och krisuppgörelsen 1933 skapade dock ett reservat i politiken. Jordbrukarna kunde efter denna period helt kontrollera jordbrukspolitiken och de system som skapades för att stödja näringen. Man kan därmed säga att jordbrukarnas politiska inflytande blev oomstritt. Detta reservat existerade mer eller mindre orört fram till 1967 då socialdemokratin initierade förändringar i regleringssystemen och prissättningen på jordbruksprodukter. Jordbrukarnas inflytande minskade och systemet vingklippes, men det innebar inte att det helt försvann. Delar av jordbrukets särintflytande finns exempelvis kvar än i dag. Från 1967 kan man dock säga att jordbrukarnas inflytande ånyo var ifrågasatt.

De svenska bönderna har varit en av de mer politiskt framgångsrika grupperna i samhället. Att majoriteten av alla jordbruk och jordbrukare försvunnit under 1900-talets gång har heller inte inneburit att gruppens politiska styrka urvattnats. I stället har inflytandet skiftats från att ha varit generellt till att koncentreras till just jordbrukspolitik. I denna artikel presenteras institutionella och ideologiska faktorer som speglar varför jordbrukarna spelat en viktig politisk roll som, under efterkrigstiden, inte stått i proportion till deras numerär.

Den första faktorn bakom jordbrukarnas inflytande är tradition. Detta åskådliggörs genom höger/moderata samlingspartiet och jordbrukarinflytandet inom detta parti. Den andra faktorn utgörs av jordbruksregleringarna

och existensen av starka "politiskt obundna" organisationer (Sveriges lantbruksförbund, Riksförbundet landsbygdens folk och slutligen Lantbrukarnas riksförbund). Dessa har spelat stor roll för jordbrukarnas möjlighet att bedriva politik, också inom de traditionella politiska partierna. Den tredje faktorn är beredskapsargumentet som varit centralt för hela efterkrigstidens jordbrukspolitik. Beredskapsfrågan var intimt förknippad med den svenska neutraliteten, som periodvis tagit sig uttryck som svensk överideologi. Det var beredskapsargumentet som användes för att avfärda krav på avregleringar och lägre matpriser. Sammantaget kan sägas att många faktorer påverkat jordbrukarnas maktställning i samhället, men den mest basala är trots allt att jordbruket har haft makten över maten.

Det omstridda jordbruket 1867–1930

När den svenska högern grundades 1904 var det en reaktion på samhällsutvecklingen. På det politiska planet hotades högern av en aktiv liberal röströrelse som, tillsammans med arbetarrörelsen, utmanade etablissemangen. Allmänna valmansförbundet (AVF) kom till som en kompromiss mellan konservativa och moderata krafter. Denna konstruktion kom också att prägla högerns historia under 1900-talet genom att partiorganisationen blev en form av konglomerat.² Det fanns ideologiska spänningar inom högern som berodde på olika gruppers numerär och ideologiska synsätt. Bönderna inom partiet var en till antalet stark grupp, om än inte enhetlig. En stor del av högerns arv kom från Lantmannapartiet i andra kammaren och dess karaktär av mycket brett bondeparti (dock utan sammanhållning och enhetlighet).

Allmänna valmansförbundets hållning i jordbruksfrågan innebar inga motsättningar vid partigrundandet utan byggde på protektionisternas seger i tullstriden 1888.³ Den protektionistiska linjen kom att bli högerns politiska linje, men ställde till viss del högerbönderna i opposition till partiets andra mäktiga grupp: industrimännen (vilket visas nedan). Användandet av begreppet protektionism för att särskilja olika grupperingar från varandra ger dock inte en säker definition av partiets representanter, utan det finns flera exempel på frihandelsvänliga högerbönder och protektionistiska industrimän.

2. Niklas Stenlås, "Kampen om högern – uppbyggnaden av Allmänna valmansförbundet 1904–1922", i Torbjörn Nilsson (red), *Anfall eller försvar? Högern i svensk politik under 1900-talet*, Stockholm 2002, s 56ff.

3. Fredrik Eriksson, *Det reglerade undantaget. Högerns jordbrukspolitik 1904–2004*, Stockholm 2004, s 58.

Andra kammaren innehöll inledningsvis två högerpartier (båda dominerade av bönder). Frihandelsvännen Hans Andersson i Skifarp (tidigare Nöbbelöv) var ledare för Nationella framstegspartiet. Protektionisten Carl Persson i Stallerhult var ledare för Lantmannapartiet. Uppdelningen var dock inte ideologiskt grundad utan byggde snarast på personmotsättningar.⁴

Allmänna valmansförbundets karaktär är väsentlig för att förstå hur bönderna lyckades skapa ett eget utrymme i politiken. Givetvis utgjorde högern bara en del av det politiska fältet, men som exempel fungerar partiet alldeles utmärkt. Högerbönderna var främst storbönder eller godsägare och hade sedan tidigare en politisk plattform.

Bönderna i partierna – exemplet högern

Den svenska högern var under en stor del av 1900-talet dominerad av jordbrukare, åtminstone när det gällde sammansättningen av partiets riksdagsgrupp. Inledningsvis fanns en stark bonderepresentation i samtliga borgerliga partier och liberalerna hade exempelvis starkt stöd bland småbönder. Bondeförbundet blev dock det primära jordbrukarpartiet efter sin tillkomst.

Tabell 1. Jordbrukare bland högerns riksdagsmän i första och andra kammaren 1918–1958 (antal och andel jordbrukare)

År	FK	%	AK	%	S:a	%
1918	33	28	35	63	68	48
1928	22	46	36	55	58	51
1938	20	49	22	50	42	49
1948	8	33	16	41	24	38
1958	7	44	18	40	25	41

Källa: Bengt Ulfbringe, "Jordbrukarinslaget i riksdagen och inom riksdagspartierna åren 1918, 1928, 1938, 1948 och 1958", *Statsvetenskaplig tidskrift* 1960, s 177–199.

Tabellen visar att högern hade en stor och stark jordbrukargrupp i riksdagen. Därmed blev också jordbrukarnas intressen en central fråga för partiet och infogades i dess ideologi. Det är denna representation som ledde till att partiet kom att internalisera en jordbruksvänlig profil. Det fanns ingen annan grupp som var tillnärmelsevis lika stark. Förhållandena i bondeförbundet var

4. Stenlås 2002, s 68. Se även Lars I Andersson, *Tradition och förändring. Den skånska högern i dess borgerliga omgivning 1928–1936*, Lund 2004, s 331.

än mer talande, då 89–100 procent av partiets riksdagsmän var jordbrukare. Högern var alltid bondeparti nummer två i Sverige, efter bondeförbundets inträde på den politiska arenan. 1918 utgjorde högerns jordbrukare 47 procent av samtliga jordbrukare i riksdagen, något som minskat till 31 procent 1958.

Högerns jordbrukare representerade olika jordbrukargrupper. Storstorbrukare och godsägare var de viktigaste och 1918 utgjorde storstorbudbrukarna omkring 2/3 av riksdagsmännen, något som ökat till omkring 8/10 år 1958. Småstorbudbrukarna inom partiet minskade från att ha utgjort omkring 1/3 av riksdagsmännen 1938 till 1/5 år 1958.

I första kammaren (FK) var godsägarna den absolut viktigaste gruppen, som med lite god vilja kan kallas jordbruksorienterade: 1910 var 35 av 42 jordbrukare i första kammaren godsägare. 1930 fanns åtta godsägare bland de 42 ledamöterna.⁵ Den absolut största förändringen i andra kammarens sammansättning under 1910- och 1920-talen var liberalernas vikande jordbrukarrepresentation. Perioden 1912–1922 halverades liberalernas jordbrukargrupp medan högerns var mer eller mindre konstant.⁶

Den agrara ideologin

Den numerära maktposition som jordbrukarna hade i partiet flankerades av en ideologi som byggde på tanken att jordbruket inte var en näring som alla andra, utan i stället en specifik livsform. De mest utmärkande dragen var baserade på uppfattningar om arvet, det vill säga att jordbruket var beroende av tidigare generationers insatser och att man förvaltnade jorden åt framtida generationer. Detta passade mycket väl in i den konservativa synen på samhället som en organism. Organismtanken var inte uteslutande konservativ utan en allmänt spridd uppfattning inom alla politiska partier.⁷

Högerns ideologiska utgångspunkt i synen på arvet kompletterades med tankar om jordbrukets traditionalism och traditionsbundenhet. Grunden för denna tanke uttrycktes tydligast i rösträttsfrågan. Högern och etablissemangen försökte under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal att engagera jordbrukarna i kampen mot utvidgad rösträtt. Jordbrukarnas livsstil var "jordbunden" och jordbrukarna sågs som en traditionalistisk grupp vars intressen

5. I N Sandström, "Första kammaren 1870–1930", i Axel Brusewitz (red), *Den svenska riksdagens sociala sammansättning*, Uppsala 1936, s 111 ff.

6. Gunnar Hesselén, "Andra kammaren efter den allmänna rösträtts införande", i Brusewitz (red), 1936, s 191.

7. Andersson 2004, s 273.

var motsatta utvidgad rösträtt, liberalism och arbetarrörelse. Bondetåget 1914 var en effekt av den ”nya” konservatismens försök att motverka, vad man upplevde som hoten mot det traditionella samhället. Den konservativa renässansen kännetecknades av sociala reformer och samtidigt motstånd mot politisk rösträtt. Inspirationen kom primärt från Tyskland.⁸

Manifestationens försvarsvänlighet var något som högern ställde sig bakom. Men inom partiet fanns flera olika uppfattningar om hur man skulle bemöta tåget. Arvid Lindman var positiv till försvarsviljan, men samtidigt orolig för att det hela skulle utvecklas till ett klassbaserat jordbrukarparti.⁹ Det var också vad som skedde och därmed uppkom ett allvarligt hot mot högerens jordbruksprofil. Från början av 1920-talet fördes alltid högerens jordbrukspolitik med ett nervöst öga riktat mot bondeförbundet.

Ytterligare ett drag i den agrara ideologin var bondeidealiseringsen. Förutom vördandet av bondens tänkta traditionalism, tillkom nationalromantikens bildideal. En bakgrund till bondeidealiseringsen var att bonden stod som en symbol för trygghet i en tid präglad av omvälvningar, industrialisering och urbanisering.¹⁰

Dessa ideologiska faktorer var alla centrala i formulerandet av högerens jordbrukspolitik. Det byggde på protektionistiska och nationalistiska grundtankar. Jordbruket ansågs vara alltför viktigt för att fungera på en ekonomiskt liberal marknad. För högern blev spannmålstullar synonymt med att försvara det svenska samhället, det vill säga svenskhetens agrara grundpelare. Det var därför jordbruket inte benämndes som andra näringar, exempelvis industrin, utan i stället refererades till som modernäringen kort och gott.

Högerbönderna och partiledningen

Jordbrukarnas styrkemässiga representation i partiet tillsammans med jordbruksideologin ledde till att den svenska högern fick vissa särpräglade drag. Det fanns en tradition inom partiet att minst en av ordförandeposterna skulle besättas av en jordbrukare. I partiets arkiv uppvisas flera exempel på den stora vikt som lades vid denna tradition och som ledde till att det under perioden 1904–1981 alltid fanns minst en jordbrukare i partipresidiet.

8. Eriksson 2004, s 42f.

9. Eriksson 2004, s 65ff.

10. Birger Hagård, *Nils Wohlin – konservativ centerpolitiker*, Linköping 1976, s 193; Cecilia Stam, ”Bonden i 1900-talets konst – utopi och verklighet”, i Bo Lindwall (red), *Bonden i konsten och bondens bildvärld*, Stockholm 1985, s 70ff; Sverker Sörlin, ”Bonden som ideal”, i Bo Larsson (red), *Bonden i dikt och verklighet*, Stockholm 1993, s 23.

Tabell 2. Jordbrukare i högerpartiets/moderaternas partipresidium 1904–1981

	Partiordf	Förste vice	Andre vice
Hans Andersson i Skifarp		1904–1918	
Johan Nilsson i Kristianstad		1918–1924	
J B Johansson i Fredrikslund		1924–1935	
Martin Skoglund i Doverstorp		1935–1956	
Fritiof Domö	1944–1950		1935–1944
Leif Cassel		1956–1965	
Rolf Eliasson			1961–1965
Yngve Nilsson i Trobro			1965–1970
Eric Krönmark			1970–1981

Källa: Partistämmoprotokoll 1904–1981.

Även andra jordbrukare fanns på centrala poster, exempelvis den tidigare nämnde Carl Persson i Stallerhult, som var ordförande i Lantmannapartiet i andra kammaren fram till sammanslagningen 1912 till Lantman- och borgarepartiet. Skåningen Per Nilsson i Bonarp var också en av de viktigare högerbönderna till omkring 1930. Han var vice ordförande i Lantman- och borgarepartiet och en av Arvid Lindmans förtrogna. Jordbrukaren Olof Jons-son i Hov var exempelvis ställföreträdande partiledare när Arvid Lindman var utrikesminister i Carl Swartz' ministär 1917. Uppräkningen skulle kunna fortsätta i och med böndernas centrala maktpositioner inom partiet.

Vid vissa tillfällen utmanades dock jordbrukargruppen. Ett exempel på detta är striden om vem som skulle efterträda Arvid Lindman 1935. I diskussionerna förekom främst Ivar Anderson (chefredaktör för *Svenska Dagbladet*) och Gösta Bagge. Jordbrukarna föredrog Ivar Anderson, som ansågs ha en mer solid och positiv syn på jordbruket. Partiledningen (och jordbrukarrepresen-tanter som J B Johansson) och industrimännen stödde i stället den akade-miske och stadsbetonade Gösta Bagge. Motsättningarna i partiet var dock inte så pass allvarliga att en partisplittring förestod, utan diskussionen hand-lade mer om partiets karaktär och vilken bild av partiet man ville sprida.¹¹

Under 1940–1970-talen upprätthölls traditionen och för att hantera jord-brukarrepresentationen efter 1981 infördes andra principer. Dessa innebar att ordföranden i Högerens centrala jordbruksråd (HCJ, senare Moderaternas centrala jordbruksråd, MCJ) placerades i partistyrelsen. Rådet hade sitt ur-sprung i högerens tanke att alla samhällssektorer skulle representeras i partiet

11. Eriksson 2004, s 132ff.

genom korporativa organ. Således fanns det tjänstemannaråd, företagarråd, arbetarråd etcetera. Det var dock bara jordbruksrådet som hade en vikt plats i partistyrelsen.

Alliansen industri och jordbruk inom högern

Jordbrukets starka inflytande ifrågasattes vid flera tillfällen. Den relativt milda motsättningen i partiledarfrågan 1935 hade dock föregåtts av en mycket allvarlig slitning inom partiet. När Arvid Lindman bildade regering efter valsegern 1928 var det i en tid präglad av jordbruksdepression. Högerens traditionella modell för att motverka låga jordbrukspriser var att höja tullskyddet, främst för spannmål, och frågan om spannmålstullar stod högst upp på regeringens dagordning hösten 1929. Partiets jordbrukare krävde höjda tullar medan flera industrimän ansåg att tullar var ett onaturligt ingrepp i en annars naturlig utvecklingsprocess. Mellan dessa krafter stod industrimännen och jordbruksvännen Arvid Lindman. Det var en mycket allvarlig kris inom partiet och centrala industrimän opponerade sig: handelsministern Vilhelm Lundvik (vd för Industriförbundet 1926–1940), socialministern Sven Lübeck (ingenjör och bl a ordförande i Svenska vattenkraftföreningen 1930–1941) och det konsultativa statsrådet Nils Vult von Steyern. De menade att jordbrukets läge var pressat, men inte så pass allvarligt att tullhöjningar krävdes. Dessutom ansågs det att tullar inte skulle hjälpa jordbruket ur krisen.¹² I stället behövde jordbruket utvecklas genom övergång från spannmålstill animalieproduktion. De fronderande industrimännen var centrala högermän, och Lübeck har beskrivits som regeringens starka man vid sidan av Arvid Lindman.¹³ Det var inte bara tullar som diskuterades i detta läge utan också införandet av inmalningstvänet (d v s kvarnindustrin skulle åläggas att mala allt svenskt vete till mjöl, med syfte att förbruka hela skörden). Förutom statsråden var även SAF:s ordförande Hjalmar von Sydow tveksam till höjningen av tullarna.¹⁴ Splittringen i jordbruksfrågan kan bäst beskrivas genom ett brev från Arvid Lindman till Sven Lübeck den 7 december 1929.

12. Gunnar Hellström, *Jordbrukspolitik i industrisamhället med tyngdpunkt på 1920- och 30-talen*, Stockholm 1976, s 187f.

13. Claes Lindskog, *Bokslut. Hågkomster och människor*, Stockholm 1949, s 147. Lindskog var ecklesiastikminister under Lindman 1928–1930.

14. Källorna går något isär på denna punkt då Per Nilssons i Bonarp dagbok menade att von Sydow var tveksam till tullar medan högermannen Arne Forssell skrev att von Sydow ansåg att höjda jordbrukstullar skulle drabba industrin. Se Lunds universitetsbibliotek, Nilssons i Bonarp samling, dagboksanteckningar från den 10 december 1929; Krigsarkivet, Forsells samling, vol 53, anteckningar från föredragning den 10/12 1929.

Tankarna äro vemodigt stämnda och jag ser framför mig en annan graf öppnad, i hvilken säkerligen vårt gamla hedervärda Lantmanna och borgarparti skall jordas, detta parti som i olika former dock varit för vårt land af en sådan betydelse, och som under en lång följd af år utgjort en samlingspunkt för landtmän och borgare, och därigenom för vårt näringsliv – såväl jordbruk som industri – af så stor nytta. Under hela min riksdags-tid ha dessa förträffliga landtmän visat en trofasthet mot partiet, som jag aldrig skall glömma. Först Carl Persson i Stallerhult, Hans Andersson och Djursätra, sedan Tumhult, Bonarp, Broberg, Antnäs, Blädinge, Kompersmåla och många andra ha troget stått vid min sida och jag vid deras och det starkaste förtroende ha bestått mellan dem och mig. Nu komma de med sina framställningar att man skall bringa deras betryckta näring hjälp, de känna hurudan stämningen är inom bondeleden ute i landet, de veta hur pass förtvivlad ställningen är, men just då, när de begära förståelse för sin näring, vår modernäring, är min handlingskraft förlamad. De förstå icke detta och jag frågar mig själf: skall det verkligen vara nödvändigt att så är. Nog vill jag mena att det är en samhällsnytta att hjälpa Sveriges landtmän när de äro i betryck och icke kan det väl vara nyttigt att drifva dem till bondeförbundet, dit de tvingas gå af bondeopinionen. Icke kan det vara till svensk industris nytta att drifva samman landtmännen i ett rent klassparti.¹⁵

Brevet illustrerar den vikt jordbruket intog i partiledarens tankar. Dessutom visar brevet på sprickan inom partiet. Motsättningarna i jordbruksfrågan i december 1929 och industrins vägran att acceptera en protektionistisk jordbrukspolitik föranledde jordbrukarna i partiet att aktualisera sina maktmedel. Förutom att man var den enskilt största gruppen bland partiets representanter, var högern fortfarande ett landsbygdsparti. Högern hade sitt starkaste stöd på landsbygden, och därmed var bondeförbundets inträde på arenan ett allvarligt hot i partiets kärnområden. Lindman berörde också detta förhållande, som kunde användas i utpressningssyfte av bönderna inom partiet. I de interna partidiskussionerna var jordbrukarnas maktmedel och bondeförbundet alltid närvarande.

I förtroenderådet den 10 december 1929 diskuterades krisen, och även spannmålsmonopol av norsk modell framfördes som ett alternativ. Då godsägaren Gustaf Sederholm och industrimannen Edvard Lithander sade att monopol var motbjudande replikerade Karl Magnusson i Skövde, understödd

15. Riksarkivet (RA), Lindmans samling, vol 1, brev från Arvid Lindman till Sven Lübeck 7/12 1929.

av flera andra, att monopol var bättre än ingenting. Otto Järte (chefredaktör för *Nya Dagligt Allehanda*) understödde också jordbrukarna genom att påpeka risken med att utmana bönderna. Dessa kunde gå samman över parti-gränserna och framtvunga sänkta industritullar. Jordbrukarna hotade mer eller mindre att lämna partiet och sluta en allians med bondeförbundet.¹⁶ På nyårsafton 1929 kapitulerade industrimännen och accepterade en tullrevision. Sven Lübeck skrev till Lindman att han inte var övertygad om behovet av tullhöjningar men att inmalningstvånget var etter värre. En tullrevision sågs som nödvändig i det politiska läget, även om han menade att det var olyckligt.¹⁷

Motsättningen ledde fram till att en informell allians mellan jordbruk och industri skapades. Jordbrukarna skulle styra jordbrukspolitiken, medan den ekonomiska politiken i övrigt togs om hand av industrimännen. Efter uppkomsten av denna allians förekom inga allvarigare slitningar om jordbrukspolitiken inom partiet. Vid vissa tillfällen förekom kritik mot en alltför rigid och protektionistisk jordbrukspolitik (exempelvis under 1960-talet), men denna avfärdades alltid. Jordbrukarna erövrade därmed ett eget utrymme i partiet – ett reservat där man själv beslutade om partiets jordbrukspolitik.

Jordbrukarnas egen politik – jordbruksregleringarna som maktfaktor omkring 1930–1967

Det avgörande genombrottet för den korporativa staten i Sverige kom den 10 juni 1932.¹⁸ Under perioden 1930–1932 stödde staten omstruktureringen av den kooperativa rörelsen Sveriges allmänna lantbrukssällskap (SAL, från 1940 Sveriges lantbruksförbund, SL). Syftet var att organisationen skulle administrera jordbruksregleringarna. Inmalningstvånget för spannmål innefattade skapandet av organisationen Svenska spannmålsföreningen, som skulle köpa all kvarvarande svensk spannmål vid konsumtionsårets slut. Föreningen fick samtidigt importmonopol och rätt att ta ut importavgifter för att täcka förlusterna vid inköp av svensk spannmål. Genombrottet för den korporativa staten var dock mejeriregleringen 1932 som uppkom på förslag från SAL. I korthet innebar systemet skapandet av mejeriernas riksorganisation som skulle efter-

16. Förutom de tidigare nämnda dagboksanteckningarna, se även RA, Lindmans samling, vol 29, anteckningar från möte mellan förtroenderåden för nationella partiet, lantmanna- och borgarepartiet och högerredaktörer om spannmålstullar 10/12 1929.

17. Brev från Sven Lübeck till Arvid Lindman 31/12 1929, refererat i Hellström 1976, s 189.

18. Bo Rothstein, *Den korporativa staten. Intresseorganisationer och statsförvaltning i svensk politik*, Stockholm 1992, s 110.

fråga att staten införde ett prisutjämningsbidrag för den mjölk som skulle tillfalla organisationen. På det lokala planet fanns också ett lokalt prisutjämningsbidrag för konsumtionsmjölk (d v s mjölk för direkt konsumtion). Dessa bidrag skulle användas för att stödja smörpriset och smörexporten.

Båda dessa konstruktioner innebar att privata organisationer ålades statliga administrativa uppgifter och rätt att uppbära avgifter. Detta innebar att man skapade ett politiskt reservat för särintressen i förvaltningen, liknande det som redan fanns inom de borgerliga partierna.

De korporativa rådsstrukturerna som skapades inom högern under efterkrigstiden var en effekt av alliansen mellan industri och jordbruk. Jordbruksrådet tillsammans med jordbrukskommittén i riksdagen var de centrala organen för att hantera jordbrukspolitiken inom partiet. Jordbrukarnas inflytande över jordbrukspolitiken inom högern formaliserades genom denna struktur, som också överfördes till byråkratin.

Den andra centrala punkten för den korporativa statens uppkomst var krisuppgörelsen mellan bondeförbundet och socialdemokratin 1933. Därmed försvann den viktigaste kritikern av den protektionistiska jordbrukspolitiken. Socialdemokraternas konsumentlinje övergavs till förmån för ett system som innebar att jordbrukets bästa kom i centrum för politiken. Statsvetaren Olle Nymans definition av detta som majoritetskoalitionens tillkomst visar också på den stora betydelse denna överenskommelse hade. Uppgårelsen spelade också en mycket stor roll för det jordbrukspolitiska systemet.¹⁹

En central aspekt av den korporativa organiseringen av jordbrukspolitiken var att lantbrukskooperationen fick gehör för sitt synsätt. Det var organisationens intressen som överfördes till jordbrukspolitiken och effekten blev ett omfattande regleringssystem. Detta var en styrka för jordbrukspolitikerna, genom att den effektivare organisationen gav en maktstärka utanför den egentliga partipolitiken. Det var nämligen i hög grad samma jordbrukspolitiker i riksdagen som också återfanns i de ledande kretsarna inom jordbrukskooperationen. Följande redogörelse identifierar flera centrala högermän som samtidigt haft centrala positioner i Kooperationen. Den första nationella Kooperationen var Lantmännen (SLR) som skapades 1905 medan SAL bildades 1917. Båda organisationerna dominerades inledningsvis av den agrara samhällseliten bland godsägare och storjordbrukare.

19. Olle Nyman, *Svensk parlamentarism 1932–1936. Från minoritetsparlamentarism till majoritetskoalition*, Uppsala 1947, passim.

Tabell 3. Ordföranden i SLR och SAL/SL till omkring 1960

SLR	SAL
Hugo Hamilton 1905–1923	Fredrik Wrangel 1917–1921
Gustaf Lagerbjelke 1923–1930	Johan Beck-Friis 1922–1924
Gustaf Tidholm 1930	Hjalmar Hammarskjöld 1924–1926
Einar Sjögren 1930–1958	Johan Nilsson i Kristianstad 1927–1939
	Gerhard Strindlund 1939–1941
	Reimer Johansson 1941
	Bo von Stockenström 1941–1942
	Gösta Liedberg 1942–1946
	Axel Pehrsson-Bramstorp 1947–1949
	Sam B Norup 1950–1951
	Gösta Liedberg 1951–1961

Källor: Sveriges lantbruksförbund, *Sveriges Lantbruksförbund 1917–1957*, Stockholm 1957, samt Stig Osterman, *100 år av samverkan. Lantmännen 1880–1980, SLR 1905–1980*, Stockholm 1982.

De personer som har funnits i ledande ställning i de kooperativa organisationerna tillhörde den agrara och politiska eliten. Inte minst högern var väl representerad, trots att partiet efter bondeförbundets uppkomst var marginaliserat som bondeparti. Den moderata högermannen Hugo Hamilton var förste ordförande i SLR och följdes av godsägaren Gustaf Lagerbjelke (högern i FK 1909–1930). Einar Sjögren var SLR:s ordförande under den period då jordbruksregleringarna skapades. Sjögren var även vd i Sveriges lantbruksförbund (högern i AK 1937–1941). Inom SAL var också högern och den agrara eliten starkt representerad. I SAL fanns dock också liberala representanter, liksom många från bondeförbundet. Man kan dock säga att högern abonnerade på ordförandeskapet 1917–1939 och återigen 1951–1961. Som exempel på dessa högermän (och högervildar) kan nämnas Johan Beck-Friis (högerman och vilde i FK samt jordbruksminister 1914–1917), Hjalmar Hammarskjöld (högervilde i FK och statsminister 1914–1917), Johan Nilsson i Kristianstad (FK 1909–1955) och Gösta Liedberg (AK 1933–1948). Till dessa fogas bondeförbundarna Gerhard Strindlund, Axel Pehrsson-Bramstorp och Sam B Norup. Liberalerna representerades av Bo von Stockenström som var jordbruksminister under de centrala år då jordbruksregleringarna skapades.

Lantbrukskooperationen blev en central aktör i jordbrukspolitiken, bland annat genom sin representation på för jordbrukspolitiken centrala arenor. De starka godsägarna var en av de primära orsakerna till att organisationerna hade svårt att representera hela jordbruket. Kooperationen kom till under

den första organisationsvågen i svenskt jordbruk, och storjordbrukets inflytande vilade på att man redan hade en maktbas, exempelvis genom hushållningssällskapen.²⁰ Här låg anledningen till att Riksförbundet landsbygdens folk (RLF) grundades 1928 med en väsensskild karaktär. De gamla kooperativa organisationerna hade en storjordbrukarprägel, trots att småbrukare i hög grad ingick i Kooperationen. RLF var i stället en facklig bondeorganisation och en effekt av agrardepressionen under 1920-talet. SAL omorganiserades också under perioden för att bättre kunna hantera jordbrukets problem. I tidigare forskning har det visats att RLF:s uppkomst och SAL:s omorganisation var direkta följder av att jordbruket behövde fungerande organisationsformer för näringspolitiskt agerande.²¹ De båda organisationerna fyllde delvis olika syften för medlemmarna och många jordbrukare var medlemmar i båda.

Om man skall karakterisera jordbruksregleringarna och förhållandet till Kooperationen är den bästa beskrivningen att den agrara eliten genom lantbruksförbundet annekterade svensk jordbrukspolitik. Man skapade ett reservat inom politiken som man själv bestämde över. Regleringarna administrerades av organisationerna, systemen byggdes ut av utbildade jordbruksekonomer och agronomer. De statliga institutionerna besattes också med personer som hade en bakgrund i organisationerna och/eller samma utbildning.²² Detta innebar uppkomsten av en järntriangel bestående av organisationerna, de borgerliga partierna och statens jordbruksinstitutioner. Jordbrukspolitiken låg efter 1932 i händerna på specifika grupper. Grupptänkande är här centralt genom att alla inom triangeln hade samma syfte: jordbrukets bästa. Jordbruksförhandlingarna (som diskuteras nedan) under efterkrigstiden hade inte till syfte att skapa billiga livsmedel för medborgarna utan att ge jordbruket bästa möjliga avtal och inkomster.

Det rationella jordbruket – efterkrigstidens jordbrukspolitik

En central aspekt av all jordbrukspolitik och av regleringssystemen var rationaliseringen. Under 1900-talet försvann de allra flesta jordbruken medan produktionen ökade under samma period. 1945 fanns omkring 300 000

20. Reine Rydén, *"Att åka snålskjuts är icke hederligt". De svenska jordbrukarnas organisationsprocess 1880–1947*, Göteborg 1998, s 61.

21. Per Thullberg, *Bönder går samman. En studie i Riksförbundets Landsbygdens Folk under världskrisen 1929–1933*, Stockholm 1977, s 309.

22. Lars I Andersson menar att agronomerna var en grupp som tydligt tillhörde de klassiska högermiljöerna, åtminstone i Skåne; Andersson 2004, s 148.

jordbruk medan det i dag finns omkring 80 000.²³ Dagens jordbruk har dock generellt större areal i och med att rationaliseringen främst bidragit till att småbruk försvunnit och/eller uppgått i större.

Man skulle kunna tro att om antalet jordbrukare blev färre så medförde detta att organisationernas position försvagades. Så har dock inte varit fallet, utan organisationernas inflytande har i stort sett bevarats och järntriangeln har funnits kvar även under efterkrigstiden. Organisationerna har varit framgångsrika i att anpassa sig, bland annat genom att vara viktiga aktörer för rationaliseringen.

Frågan om jordbrukets rationalisering aktualiserades efter andra världskriget. Den fick inträde i politiken med 1942 års jordbruksutredning som låg bakom 1947 års jordbruksbeslut. Detta har kallats jordbrukets Magna Charta och har påverkat alla jordbrukspolitiska beslut fram till våra dagar.

Högers representation i utredningen är intressant genom att den speglar alliansen mellan industri och jordbruk inom partiet, men även organisationernas inflytande i politiken. Partiet representerades av Gösta Liedberg (högers centrale jordbrukspolitiker och ordförande i lantbruksförbundet 1942–1946 och 1951–1961). Bland högers representanter fanns också Einar Sjögren (vd i lantbruksförbundet) samt Ernst Wehtje (ordförande i Industriförbundet 1943–1945).

Utredningen kretsade kring beredskapsfrågan, jordbrukets ekonomiska situation och rationaliseringen. Beredskapsargumentet lades till grund för jordbrukspolitiken med syfte att Sverige skulle kunna försörja sig självt vid en eventuell avspärrning. Till detta kopplades inkomstlikställigheten, som innebar att jordbrukare på rationellt drivna gårdar skulle ha rätt till en inkomst i paritet med jämförbara arbetargrupper. Till detta kopplades rationaliseringen, som i slutändan innebar att stora delar av småjordbruken skulle komma att försvinna.

Gösta Liedberg och högern opponerade sig mot de tekniska delarna av rationaliseringen (expropriation i rationaliseringshänseende och statlig förköpsrätt till jordbruk). Inom högern fick Liedberg motta stark kritik från andra jordbrukarrepresentanter. Det hävdades bland annat att Liedberg accepterade socialistiska lösningar i sin toleranta syn på förköpsrätt i rationaliseringshänseende.²⁴ Kritiken mot Liedberg inom partiet byggde på att han

23. Irène A Flygare & Maths Isacson, *Det svenska jordbrukets historia. Jordbruket i välfärdssamhället 1945–2000*, Stockholm 2003, s 30f.

24. Eriksson 2004, s 160f.

uppfattades som storgodsägaren utan en egentlig förbindelse till jordbruket. De skilda synsätten var en brytning mellan en ekonomiskt orienterad syn på jordbruk och högerns traditionella. I högerns programkommitté 1945 anförde Liedberg följande:

Även om vi tycka, att det är trevligt att prata om jordbruket som vår modernäring, kunna vi inte påstå, att det är något annat än en näring bland andra. Hade det inte funnits sådana skäl som de beredskapssynpunkter och balanseringssynpunkter, som jag här talat om, är det klart att man helt kallt fått överväga, om en del människor verkligen skulle fortsätta med att plöja och så och vårda djur eller om de inte skulle göra något annat.²⁵

Detta anförande visar hur en storjordbrukets man, tillika ordförande i lantbruksförbundet såg på jordbruket. Bevarandet av ett jordbruk hade inget egenvärde, utan det väsentliga var att jordbruket kunde uppfylla sina beredskapsfunktioner. Liedberg var också en typisk kompromisspolitiker som profilerade sig mot bondeförbundet men samtidigt accepterade dess jordbrukspolitiska styrka. Motsättningen inom högern handlade om att Liedberg och andra ansågs bryta mot partiets traditioner.²⁶ Flera av hans kritiker fanns också i lantbruksförbundet och intog där viktiga positioner. Einar Haeggbloom i Kåremo var Liedbergs främste kritiker och tog över som partiets jordbrukspolitiker nummer ett efter dennes tillbakaträde 1948. Haeggbloom satt i SL:s styrelse och var ordförande i Ägghandelsförbundet 1932–1965.

1947 slöts en nationell allians mellan de politiska partierna och jordbrukets organisationer om att näringen skulle skyddas och bevaras. Rationaliseringen var det pris jordbruket betalade för skyddet genom regleringsapparaten. Organisationerna utmanade inte regeringen i jordbruksfrågan (detta diskuteras mer ingående nedan). Jordbrukspolitiken "avpolitiserades" och kom därefter att skötas utanför den politiska arenan.²⁷

En synnerligen viktig bakgrund till den nya efterkrigstida jordbrukspolitiken var erfarenheterna från andra världskriget. Detta gällde såväl beredskapsargumentet som de rent administrativa erfarenheterna och systemen. Jordbruksregleringarna, som före kriget syftat till att hålla tillgången nere och priserna uppe, användes under kriget med motsatt avsikt. Regleringen

25. RA, Bengt Linds samling, vol 1A2, anförande i programkommittén av Gösta Liedberg om jordbrukspolitiken, 6/3 1945, s 5.

26. Andersson 2004, s 393.

27. Eriksson 2004, s 325.

fungerade alldeles utmärkt för att administrera kristiden. Statens jordbruksnämnd, som inrättats under 1930-talet, omvandlades i krigets inledning till Livsmedelskommissionen. I oktober 1939 tillkom Folkhushållningsdepartementet med en regional förvaltning bestående av kristidsstyrelser och kommunala kristidsnämnder. Detta innebar att staten samarbetade intensivt med privata aktörer som blev officiösa organ (d v s privata aktörer med administrativa uppgifter på statens uppdrag). Förutom detta krävde förvaltningen också specialisering, som krävde insatser från privata aktörer.²⁸ Under andra världskriget kan man säga att det jordbrukspolitiska systemet fick sin finslipning. Detta gällde inte minst prissättningen på jordbruksprodukter. De årliga jordbruksförhandlingarna mellan statens jordbruksnämnd och jordbrukets förhandlingsdelegation, som kom till under kriget, fungerade i stort sett fram till 1967.

Sammantaget var effekten av jordbruksregleringen och dess administration, kombinerat med stärkta organisationer, statligt stöd och personell kompetens alla bidragande orsaker till att jordbrukets position stärktes. Detta är exempel på så kallat sektoriserat beslutsfattande karakteriserat av sin komplexitet och tekniska natur, samt av att alla aktörer uppfattar målen på samma sätt.²⁹ Motsättningar mellan konsumenter och producenter fanns fortfarande kvar, även om konsumenternas styrka inte på långa vägar kunde mäta sig med jordbrukets allt effektivare organisation. Den enskilt viktigaste faktorn var dock uppkomsten av det mest verkningsfulla argumentet av alla till försvar för ett starkt jordbruk: beredskapen.

Beredskapsargumentet i svensk jordbrukspolitik

Den svenska alliansfriheten var en av de enskilt viktigaste punkterna i politiken under efterkrigstiden. Tankarna om den tredje vägens politik och en egen svensk röst i det internationella samfundet byggde på existensen av ett starkt militärt försvar. En av stöttepelarna i totalförsvaret var livsmedelsberedskapen. Bakgrunden till beredskapspolitiken fanns i andra världskrigets lyckade försörjningssituation. Det svenska jordbrukets produktion ökade också drastiskt och fördubblades 1945–1955 samtidigt som antalet sysselsatta i jordbruket minskade med 35 procent.³⁰

28. Lennart Friberg, *Styre i kristid. Studier i krisförvaltningens organisation och struktur 1939–1945*, Stockholm 1973, s 78, 329.

29. Michele Micheletti, *The Swedish farmers' movement and government agricultural policy*, New York 1990, s 118.

30. Olof Brandesten (red), *Jordbruket inför 60-talet*, Stockholm 1961, s 15.

Varje jordbruksbeslut (1947, 1967 och 1977) föregicks av en jordbruksutredning (1942, 1962 och 1972). Under 1980-talet övergick jordbruksbesluten till att bli livsmedelspolitiska beslut (1985 och 1990). I dessa utredningar fanns alltid representanter för jordbrukets organisationer och de politiska partierna (ofta samma personer). I 1942 års jordbruksutredning fanns Gösta Liedberg och i 1962 års utredning fanns Einar Haeggbloom. I 1972 års utredning representerades högern av Rolf Eliasson (ordförande i H CJ, vice ordförande i RLF:s förtroenderåd och styrelseordförande i Riksost).

Beredskapsargumentet var den centrala anledningen till att jordbrukspolitiken tilläts fungera enligt sina egna principer i motsats till andra näringar. Både inom högerpartiet och i jordbrukspolitiken framfördes beredskapsargumentet mot kritiken av höga matpriser och en stark jordbruksreglering. Inom högern växte under 1950- och 1960-talen en mer liberalt orienterad ekonomisk politik sig allt starkare. Detta påverkade dock inte jordbrukspolitiken på ett genomgripande sätt. Industrimannen Hans Rudberg kritiserade under 1960-talet partiets jordbrukspolitik för att vara statisk, konservativ och styrd av särintressen. Han bemöttes av Birger Isacson (tidigare ordförande i ungdomsförbundet och senare näringspolitisk chef inom LRF) som poängterade beredskapsperspektivet och regleringarnas långsiktighet gentemot fluktuerande priser på jordbruksmarknaderna.³¹ Bakgrunden till diskussionen var de låga priserna på världsmarknaden och de förhållandevis höga matpriserna inom landet.

Partiets jordbrukspolitik befann sig dock i ett spänningsfält i förhållande till den näringspolitiska profilen. Detta för att regleringarna bröt mot nästan alla av partiets ekonomiska grundprinciper. Jordbrukspolitiken har nämligen kallats den planhushållande statens politik.³² Det är därför högerens jordbrukspolitik måste ses som ett anmärkningsvärt undantag. Men detta är någonting signifikativt för jordbrukspolitik på det generella planet, i och med att jordbrukspolitiken ofta varit ett särpräglad politikområde. Det sektoriserade beslutsfattandet stödde dess uppkomst och utseende.

Den omstridda jordbrukspolitiken – konsumentlinjens återkomst 1967

1967 års jordbrukbeslut var signifikativt för att ett nytt sätt att se på jordbruket hade börjat bryta in. Den rent ekonomiska synen bedömde jordbruket

31. Eriksson 2004, s 194ff.

32. Jörgen Hermansson, *Politik som intressekamp. Parlamentariskt beslutsfattande och organiserade intressen i Sverige*, Stockholm 1993, s 363.

ur ett företagsekonomiskt perspektiv. Detta bröts mot en traditionell hållning där jordbruket var någonting mer än bara ett företag. Jordbruket led samtidigt av en överskottsproduktion som vida översteg beredskapsbehoven. De låga importpriserna var en av anledningarna till att socialdemokratin nu ändrade inriktning i jordbruksfrågan. Partiet aktualiserade sin gamla konsumentlinje och beslutet 1967 innebar generellt att beredskapsmålsättningen sänktes; prissättningen ändrades genom att jordbrukspriserna inte skulle få stiga lika fort som den allmänna prisutvecklingen. I denna fråga stod högern, centern och jordbruksorganisationerna på en sida mot socialdemokraterna, kommunisterna och folkpartiet. I beslutet förlorade jordbrukarna kampen om beredskapen. Ytterligare ett exempel på socialdemokratins vilja att frigöra jordbrukspolitiken från organisationsstyret var att den existerande prissättningsapparaten åsidosattes. Jordbruksnämnden som tidigare ansvarat för området ställdes åt sidan till förmån för en specialkommitté. Dessutom avskaffades organisationernas förvaltning av mejeriregleringen och potatisregleringen.

Generellt har lantbruksorganisationerna undvikit att utmana socialdemokratin i jordbruksfrågan under efterkrigstiden. Anledningen var ett försök att undvika det som kom att ske i och med 1967 års jordbruksbeslut, det vill säga att man mötte en socialdemokrati som aktivt motverkade organisationernas intressen. Därmed har organisationerna oftast modererat och disciplinerat medlemmarna att acceptera jordbruksbesluten. Rörande 1947 års beslut fanns exempelvis dubier i bondeförbundet och RLF om rationaliseringen. Generellt accepterades dock politiken och inga allvarliga invändningar restes. Ytterligare en aspekt var att bondeförbundet/centern satt i koalitionsregering med socialdemokratin under 1950-talet. Detta innebar också att socialdemokratins politik modererades. Det var denna modell som bidrog till att bevara organisationernas inflytande i jordbrukspolitiken. Den enda gång organisationerna utmanade regeringen under efterkrigstiden var dock 1967.³³

Organisationerna gör motstånd

1966 initierade Riksförbundet landsbygdens folk kampanjen "Kan ni tänka er den här bygden utan jordbruk?". Detta var en följd av de nya perspektiv som målades upp i jordbrukspropositionen. Starka intressegrupper inom organisationerna utmanade nu regeringens jordbrukspolitik. Regeringen ville gå

33. Per-Ola Öberg, *Särintresse och allmänintresse: korporatismens ansikten*, Uppsala 1994, s 215.

från inkomstlikställighet till rationalisering. Detta skulle innebära nedläggning av många jordbruk i landet. RLF var kampanjens arkitekt och fick benäget stöd från både högern och centern. Högern hade sedan 1950-talet (fram till 1990) en specifik kanal till landets jordbrukare: tidningen *Vi och vår landsbygd*, som utgavs av partiet och distribuerades gratis till jordbrukarna. Det var också denna kanal (tillsammans med partiets officiella organ *Medborgaren*) som användes för att sprida den jordbrukspolitiska visionen. Högers linje 1967 var "Rättvisa år jordbruket", det vill säga jordbruket skulle inte utsättas för onödigt prispress och rationalisering som ledde till nedläggning. I *Vi och vår landsbygd* framfördes argument som tillhörde en annan tid:

Inbillar sig verkligen rationaliseringsivrarna att vi ska finna trivsel i en bullrande fabrik med stämpelklocka, kanske löpande band, tror man vi vill byta ut våra rymliga om också omoderna bostäder mot trånga celler i höghus? [...] Nej, vi ska nog kämpa för vårt i det längsta. Någon gnutta frihet finns ännu kvar i Sverige.³⁴

Högern stod således tydligt på organisationernas sida mot socialdemokratin. Jordbrukspolitiken gav också upphov till slitningar inom borgerligheten, då högern och centern stod mot folkpartiet som stödde propositionen. RLF-kampanjen hade dock ingen större effekt och 1967 års beslut genomfördes.

Lantbruksorganisationerna hade tydligt tappat mark.³⁵ I den svenska maktutredningen under 1980-talet visades att jordbrukarna som grupp förlorat i politisk inflytande. Anledning var att jordbrukarna blivit färre och således också mindre relevanta som grupp för partierna. Dessutom hade rationalisering och specialisering gjort att jordbrukarna blev en alltmer heterogen grupp.³⁶ Den agrara ideologin som höll samman jordbrukarna tidigare hade också urvattnats betydligt. Trots detta var jordbrukets organisationer fortfarande viktiga aktörer för jordbruket. Inte minst blev de kooperativt ägda företagen på livsmedelsmarknaden allt viktigare. Men jordbrukarnas allt mer heterogena gruppidentitet innebar samtidigt inte att jordbrukets organisationer försvagades allvarligt. LRF är en organisation som, trots att man själv gärna lyfter fram RLF som sin föregångare, är en tydlig produkt av Sveriges

34. Ivar Tegfors, "Bönder är tydligen till för att offras – precis som i schack!", *Vi och vår landsbygd*, 1966:2.

35. Nils Elvander, *Intresseorganisationerna i dagens Sverige*, Lund 1969, s 245ff.

36. Eva Rabinowitz, *Market, power and consumer welfare. Agricultural policy: Old wine in new bottles*, Uppsala 1989, s 25.

lantbruksförbund. Den jordbrukselit som styrde inom lantbruksförbundet kom också att vara mäktig inom LRF.³⁷ Det är det rationellt drivna familjelandbruksbruk som varit dominerande inom organisationen.

Återställare och avreglering

1967 års jordbrukspolitik blev dock inte särskilt långvarig. Stigande marknadspriser i början av 1970-talet och det faktum att socialdemokratin återvände från sin konsumentpolitiska avstickare, innebar att tiden var redo för ett nytt beslut. 1977 års beslut var i hög grad en återställare. Jordbruksöverskottet i Sverige var fortsatt stort, men nu fanns exportmöjligheter. Det sociala perspektivet återkom och rationaliseringen tonades ned. Beslutet hade föregåtts av införandet av livsmedelssubventioner 1973. Den politik som knäslattes 1977 innebar att priserna skulle tillåtas pendla mellan bestämda gränser med hjälp av införselavgifter. Beredskapsargumentet återkom och matbristen i världen var ett av de främsta argumenten för stödet till svenskt jordbruk. Detta visar hur moderaterna och centern lyckades återinföra sin egen jordbrukspolitiska vision. Under 1970- och 1980-talen var beredskapsargumentet tillräckligt starkt och jordbruksregleringarna stöddes av organisationerna och av moderaterna och centern. En central förändring som dock inträffat var att jordbruksbesluten efter 1977 benämndes livsmedelspolitiska beslut. Detta är en fingervisare om att ett skifte inträffat i politiken. Denna process innebar ett försök att modernisera jordbrukspolitiken, och i viss mån en vilja från socialdemokraterna att frigöra den från organisationernas inflytande.

Under 1980-talet började den reglerade jordbrukspolitiken att uppfattas som alltför rigid. När muren föll 1989 innebar detta att beredskapsargumentet började förlora sin militära betydelse. År 1990 fattades beslut om att Sverige skulle avreglera jordbruket. Beslutet hade utarbetats inom ramen för en parlamentariskt tillsatt arbetsgrupp (Livsmedelspolitiska arbetsgruppen, LAG) och således inte av en klassisk jordbruksutredning. Anledningen var att beslutet skulle utarbetas skyndsamt och med brett politiskt stöd.

Detta innebar absolut inte att jordbrukarna och jordbruksorganisationerna var frånvarande från kommittén. För moderaternas del var representationen mer eller mindre klassisk. Partiets tradition av starka jordbrukare (med maktbas i partiets centrala kretsar och inom organisationerna) innebar att

37. Micheletti 1990, s 178.

partistyrseledamoten Sven Eric Lorentzon deltog i LAG. Han var även ordförande i moderaternas centrala jordbruksråd. Den förändring som dock skett inom moderaterna från 1970-talets slut och under 1980-talet var att partiets jordbrukare allt mer identifierade sig som företagare.³⁸ Trots detta kunde inte den nyliberala ideologin bryta ned de organiserade jordbrukarna inom partiet under 1980-talet. Avregleringen kom till för att jordbrukarna stödde denna. Inom LAG fanns även centerns representant Karl Erik Olsson, som senare skulle bli jordbruksminister i den borgerliga regeringen. Till LAG adjungerades också LRF:s ordförande Bo Dockered. LRF var under åren 1988–1989 mitt i en process kallad "spårbytet". Detta innebar en omprövning av jordbruksregleringarna. LRF beslöt, trots interna motsättningar, att stödja övergången till ett avreglerat jordbruk.³⁹

Beslutet 1990 innebar en avreglering av svenskt jordbruk som därefter skulle fungera enligt samma marknadsmässiga villkor som andra näringar. Gränsskyddet skulle bevaras tills internationella överenskommelser om tull-sänkningar kunde träffas inom ramen för GATT. Beredskapskraven skulle nu lösas genom specifika åtgärder finansierade av staten. Jordbrukarrepresen-tanterna i utredningen, Lorentzon och Olsson, menade dock att jordbruket måste ges tid till omställningar.⁴⁰

Det var en total omprövning av det system som moderaterna och dess allierade sett som vitalt för försvaret av modernäringen. Regleringarna sågs i stället som en del av problemet. Moderaternas beslut var egentligen en återgång till det tidiga 1900-talets linje. Jordbruket skulle nu skyddas genom tullar och inte genom regleringar som begränsade den enskilde jordbrukaren.

Omreglering och unionen

Det nya systemet blev dock inte långvarigt; det sista övergångsåret 1994–1995 kom att bli samma tidpunkt som Sverige inträdde i den Europeiska unionen. Avregleringen blev till omreglering. Syftet med de europeiska jordbruksregleringarna var detsamma som för de svenska regleringarna och innehöll både ekonomiska och sociala komponenter. De svenska jordbruksregleringarna var inget enskilt exempel, utan snarare en del i ett världsomspännande system

38. Eriksson 2004, s 288.

39. Sören Larsson, "Från spårbyte till frikoppling. Några huvuddrag i LRF:s och lantbrukskooperationens historia 1988–2004", i Reine Rydén (red), *Jordbrukarnas kooperativa föreningar och intresseorganisationer i ett historiskt perspektiv*, Stockholm 2004, s 321f.

40. En *ny livsmedelspolitik*, Departementserien 1989:63, Stockholm 1989, s 286.

där alla stater skyddade sitt jordbruk. Likheter mellan systemen var talande och samma typer av inflytande från jordbrukarkretsar och olika politiska partier har funnits i Europa.

Moderaterna, som var starkt engagerade i Europafrågan, kom samtidigt att hamna i en situation full av motsättningar. Det svenska jordbruket höll på att avregleras och moderaterna gick till storms mot andra samhälleliga regleringar. Det handlade om inrikes Europapolitik (en travestering av Bohmans inrikes utrikespolitik, med udden riktad mot Palmes Vietnampolitik). Moderaterna använde således den utrikespolitiska EU-frågan för att bekämpa socialdemokratin på hemmaplan.⁴¹ Ironin var att moderaternas avregleringsvilja genom EU ledde till att jordbruket skulle komma att omregleras innan det egentligen blivit avreglerat. Kampen mot socialdemokratin var dock överordnad. I moderaternas jordbrukspolitik efter 1995 fanns en tydlig linje. Man har generellt hävdatt att jordbruket inom EU måste avregleras, men man har samtidigt främst kritiserat svensk byråkrati och socialdemokratisk stelhet. Exempelvis har moderata jordbrukspolitiker verkat för att svenska miljöregler på jordbruksområdet skall anpassas till de mindre hårda reglerna i övriga Europa.⁴² Moderaterna har fortsatt att kritisera socialdemokratin och den svenska byråkratin på jordbruksområdet, men kritiken har primärt inte riktat sig mot EU. Det finns fortfarande en anda av inrikes Europapolitik inom moderaterna på jordbruksområdet.

Avslutning

Varför har då jordbrukarna generellt varit framgångsrika i politiken? Det primära svaret på frågan är att jordbrukarnas maktmedel (antal, politiskt representation, ideologisk styrka, nationalism, starka organisationer och kompromissvilja) har sammanfallit med att bönderna kontrollerat det mest basala av alla mänskliga behov: maten. Makten över maten har gjort att man kunnat manövrera politiken på jordbruksområdet efter sina egna intressen. Detta innebär inte att jordbrukarnas intressen alltid varit motsatta konsumenternas, utan dessa har i många lägen sammanfallit. Man kan exempelvis ställa frågan: Varför är svenskt och svenskodlat ett försäljningsargument? Detsamma kan sägas om det svenska odlingslandskapet som blivit synonymt med det svenska landskapet. En mycket viktig aspekt av jordbrukspolitiken

41. Torbjörn Nilsson, *Mellan arv och utopi. Moderata vägval under hundra år, 1904–2004*, Stockholm 2004, s 289f.

42. Eriksson 2004, s 303ff.

och jordbrukarnas ställning under 1900-talet är nämligen nationalismen. Denna utgjorde bakgrunden till varför jordbruket hyllades och samtidigt uppfattades som en länk till det "svenska". Flera andra ideologiska faktorer kan lyftas fram som anledning till varför jordbrukarna lyckades skapa ett eget politiskt manöverutrymme. De ideologiska faktorerna utgör bara en del i en helhet, då materiella och politiska krafter varit lika viktiga för uppkomsten och bevarandet av jordbrukarnas politiska inflytande.

Summary: Farmers in twentieth century Swedish politics

The case of the Swedish Conservative Party

Few economic groups have achieved the political success of the farmers of Sweden, Europe and North America. Farmers have often managed to shape agricultural policies to suit their own interests. This article investigates how and why farmers have managed to be so politically influential. Whereas the number of farmers has fallen in the twentieth century, their political influence has not declined in the same way. By studying the Swedish Conservative Party – "Högerpartiet", later "Moderata samlingspartiet" – this article demonstrates how farmers have achieved political influence. The party's history as a farmers' party is relatively unknown because the party has not, since the 1930s, played a central role in the formulation of agricultural policy. Nor has the party presented itself as a party of farmers in the post-war period. Yet, in the early twentieth century structures were created in the party that have lived on to the present day. There are parallels between this development in the Conservative Party and the establishment of the national system of agricultural policy. It was the system of negotiated settlements between interest groups within the corporative state that formed the basis of regulated agriculture. Regulation was often made on the farmers' terms, however, which led to a neglect of the consumer perspective. The influence of the farmers and the farmers' unions on agricultural policy in the twentieth century can be divided into three periods. The starting point is the parliamentary reform of 1866, which greatly strengthened the political position of the farmers. From then and up to 1930, farmers' influence on agricultural policy was contested. From 1930 to 1967, the farmers had a hegemonic position in the formulation of agricultural policy. After 1967, the power of the farmers over agricultural policy has again been contested.

Keywords: agriculture, agricultural policy, political influence of farmers, agricultural organisations, conservatism, the Conservative Party (Högerpartiet, Moderata samlingspartiet)